

تاریخ ادب فارسی در پاکستان (جلد دوم)

ظهورالدین احمد، ترجمہ شاہد چوہدری. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۷.
چاپ نخست، ۵۲۲ صفحه.

معصومه غلامی^۱

بررسی شکلی

کیفیت اثر از لحاظ حروف نگاری، صحافی، طرح روی جلد و صفحه آرایی مناسب است. نویسنده اثر در پایان اعلامی مفصل مشتمل بر اسامی اشخاص، کتاب‌ها، مراکز علمی و مجلات به دو زبان اردو و انگلیسی تدوین کرده است. مترجم نیز به تبعیت از نویسنده چنین اعلامی تهیه و تدوین کرده است که در مقایسه با نسخه اصلی بسیار مختصر است.

در گذشته نویسندگان اردو عموماً قواعد نگارش و ویرایش را کمتر رعایت نمی‌کردند اما در چاپ دوم این کتاب که مربوط به سال ۲۰۱۶ است تمامی اصول به خوبی رعایت شده است. در نسخه فارسی اگرچه اصول نگارش و ویرایش رعایت شده است اما در برخی موارد نمونه‌هایی از اغلاط چاپی مشاهده می‌گردد که متأسفانه بیشتر در رابطه با اسامی خاص و اشعار رخ داده است و باعث ایجاد شبهه یا ساقط شدن شعر از لحاظ وزنی گشته است. در این رابطه چند نمونه ذکر می‌شود:

- در جمله همچنین به عنوان «دیوان کامل» منصوب گشته بود منظور «دیوان کابل» است. (ص ۱۶)
- شخصی به نام «مارا خان» به صورت «مہارا خان» نگاشته شده است و این کلمه بیش از ۱۰ بار در متن تکرار شده است. (ص ۱۶۲)
- در مصرع «نیت کسی بہ غیر تو شاہ من والد من» در متن اصلی کلمه «نیت» به صورت «نیت» نگاشته شده است. (ص ۱۱۵)

۱. استادیار دانشگاه تهران.

- در بیت «بود بر آسمان تا مهر را نور / مبادا عکس او از چتر شه و دور» در مصرع دوم «و» زائد است. (ص ۱۳)

بررسی محتوایی

دکتر ظهورالدین احمد در جلد دوم کتاب کوشیده است که نویسندگان و شاعرانی که طی سال‌های ۱۰۱۴ تا ۱۱۱۸ هجری در مراکز ادبی لاهور، کشمیر، سند، پشاور و بنگال زیسته و در آنجا مدفون شده‌اند و همچنین سلاطین و حکامی را که در این سرزمین برای مدتی حکومت داشته‌اند و به ترویج زبان و ادب فارسی اهتمام ورزیده‌اند معرفی نماید. به گفته مؤلف در این کتاب نویسندگانی معرفی شده‌اند که قبل از این هیچ‌کس در مورد آنها سخن نگفته است. کتاب مذکور پنج عنوان اصلی دارد: ۱. مرکز لاهور ۲. مرکز کشمیر ۳. مرکز سند ۴. مرکز وادی پشاور ۵. مرکز بنگال و در ذیل این عناوین اصلی عناوین جزئی متعددی که اشتمال بر اسامی حکام و امراء، تاریخچه سیاسی و ادبی آن خطه و نویسندگان و آثار آنها دارند، آورده شده است. مطالب و موضوعات از نظم و انسجام منطقی برخوردار است. مؤلف کوشیده است حتی الامکان اطلاعات جامع و قابل قبولی ارائه دهد، اما از آنجایی که بسیاری از این نویسندگان و شخصیت‌ها برای اولین بار در این کتاب معرفی می‌شوند و همچنان که خود مؤلف نیز اذعان داشته به منابع چندان جامعی دسترسی نداشته است، بنابراین راه برای تصحیح و بازبینی این اثر باز است. مترجم کتاب دکتر شاهد چوهدری در تدوین فهرست عناوین تغییرات چندانی ایجاد نکرده است فقط دو عنوان جزئی (۱- شارک نامہ و ۲- تذکرہ الابراہم والاشرار) به فهرست اضافه شده و یک عنوان جزئی (خرو خان) حذف گردیده است.

مؤلف این اثر در زمینه ارجاعات و استنادات در بیشتر موارد این شیوه را برگزیده است که برای چند عنوان جزئی مرتبط (به طور مثال معرفی یک نویسنده و تألیفاتش) در ذیل یک ارجاع واحد، اسامی سه یا چهار منبع مورد استفاده و شماره صفحات را نوشته شده است. واضح و مبرهن است که این روش محاسن و معایب خود را دارد. به طور مثال در این روش کثرت ارجاعات خواننده را سردرگم نخواهد کرد ولی چون به صورت مستقیم و جداگانه ارجاع داده نشده است یک پژوهشگر مجبور است هر سه یا چهار منبع ذکر شده را مطالعه نماید.

با توجه به شیوه‌ای که مؤلف در زمینه ارجاعات و استنادات در پیش گرفته است - یعنی ذکر چندین منبع ذیل یک ارجاع واحد برای چند عنوان مرتبط - اظهارنظر درباره کیفیت رعایت

امانت بسیار دشوار است. لازم به ذکر است که مترجم در کنار ترجمه، حاشیه‌نویسی نیز کرده است و در مورد ضرب‌المثل‌ها، تلمیحات، اماکن، معنای برخی لغات و رسوم و سنت‌های موجود در کتاب توضیحاتی در پاورقی ارائه نموده است.

کتاب دارای نمایه موضوعی است و مؤلف کوشیده است که با استفاده از منابع مختلف بیشترین اطلاعات را به صورت فشرده در اختیار خواننده قرار دهد و در این راه از سوگیری و جانب‌داری غیرعلمی اجتناب کرده است.

مؤلف در زمینه طرح موضوع ابتکار به خرج داده است. وی با در نظر گرفتن تقسیمات سیاسی و جغرافیایی خاص تحقیق خود را آغاز نموده است. او همچنین نویسندگان را به گروه‌های مختلف شاعر، تذکره‌نویس، تاریخ‌نویس، فرهنگ‌نویس و انشا‌نویس تقسیم نموده است. این نوع تقسیم بسیار کارآمد است و راه را برای پژوهشگران هموار می‌کند.

محتوای اثر کاملاً با عناوین و فهرست تدوین شده مطابقت دارد. شایان ذکر است مترجم در برخی موارد نتوانسته است ترجمه‌ای صحیح از متن ارائه نماید. در این زمینه چند مثال ملاحظه شود:

- مترجم جمله «وہ کہتے تھے کہ دلوں کی گرہیں کھولنے، مردہ جانوں کو زندہ کرنے اور زبان کی تاثیر میں ان جیسا کوئی بزرگ نہیں دیکھا گیا۔» را به این صورت ترجمه کرده است: «او می‌گفت که گرہ‌های دل‌ها را باز کنید، جان بدن‌های مرده را زنده کنید و من هیچ بزرگی را ندیدم که مانند وی زبانش پرتاثیر باشد.» (ص ۱۱۳)

- ترجمه صحیح به این صورت است: «او می‌گفت و من هیچ بزرگی را ندیدم که مانند وی گرہ از دل‌ها بگشاید، روح‌های مرده را زنده کند و زبانش پرتاثیر باشد.»

با توجه به موضوع کتاب در مجموع نمودار، جدول یا آماری ارائه نشده است اما طرح بحث مقدماتی و ترتیب بیان موضوعات تقریباً در تمامی فصول رعایت شده است.

مترجم کوشیده است که بی‌کم‌وکاست متن اردو را به فارسی برگرداند و چنان که گفته شد در مواقع لزوم از طریق حاشیه‌نویسی به تبیین و توضیح بخش‌های سؤال برانگیز برای مخاطبین فارسی زبان پرداخته است.